

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ НА ГРУНТІ НЕНАВИСТІ

На сучасному етапі розвитку для України, як і для інших країн, серйозною проблемою є ефективна протидія злочинам, що пов'язані з проявами расової, національної чи релігійної нетерпимості або направлені на розпалювання ворожнечі й ненависті серед населення (далі – злочини на ґрунті ненависті). Ці злочини носять агресивний характер, у більшості випадків вчиняються групою осіб, інколи навіть натовпом, що суттєво підвищує їх суспільну небезпеку, створює умови для спричинення більш значної шкоди, збільшення кількості постраждалих. Статистичні дані, що час від часу наводяться правоохоронними органами, за оцінками фахівців не відповідають реальним цифрам і масштабам цих злочинних проявів.

Розслідування даної категорії злочинів, окрім наведених, відзначається певними особливостями, які водночас обумовлюють певні труднощі встановлення всіх обставин вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили. Одна з таких особливостей полягає у тому, що відкриття кримінального провадження за фактами вчинення злочинів, що направлені на розпалювання расової, національної чи релігійної ворожнечі та розбрату, як правило, пов'язане з необхідністю попереднього експертного оцінювання агітаційних матеріалів (друкованих видань, кінострічок), текстів публічних виступів (у засобах масової інформації, на зібраннях, концертах тощо). Розслідування цих досить специфічних злочинів вимагає від слідчого вміння швидко орієнтуватись у тому, які об'єкти підлягають вилученню і який порядок подальшої роботи з ними. Слідчі повинні чітко знати, які експертизи

необхідно призначити для отримання висновків щодо оцінювання висловлювань, символіки, як таких, що розпалюють ворожнечу, розбрат або принижують певні меншини. Вимагає й вирішення питання щодо статусу висновків попередніх експертних досліджень, які фактично проводяться до відкриття кримінального провадження та, відповідно, не можуть розцінюватись як докази в суді [1, с. 127].

Враховуючи різноманіття проявів злочинів на ґрунті ненависті, важливу роль у встановленні всіх обставин події відіграють судові експертизи та інші форми використання спеціальних знань. Значна кількість доказів при розслідуванні даних злочинів отримується завдяки проведеним дослідженням та їх використанню у доказуванні. Враховуючи вкрай обмежений обсяг публікації, розглянемо лише окремі з судових експертиз, що належать до категорії традиційних.

Для встановлення засобів виготовлення та тиражування агітаційних матеріалів (плакати, листівки, тексти виступів, публікації у ЗМІ, інша друкована продукція) і виконавців рукописних текстів використовуються можливості техніко-криміналістичного дослідження відповідних документів та судово-почеркознавчої експертизи. В разі виникнення необхідності дослідження фото-, аудіо- чи відеодокументів призначається фототехнічна чи відеофоноскопична експертиза. Криміналістично значуща інформація (заклики до національної чи расової ворожнечі або ненависті), що закарбована на аудіоплівці чи іншому носії звуку, у разі дослідження може дати відповідь на питання: ким саме промовлений цей текст (чиї голоси), у якій обстановці було зроблено запис (який характер фонових шумів, що записані разом з текстом). Ця інформація матиме суттєве значення для правильної оцінки діяльності підозрюваних.

Та ж сама експертиза може відповісти на питання про наявність або відсутність монтажу запису. Встановлення цього є важливим для перевірки та спростування посилення сторони захисту на те, що на носії зафіксовано не повний текст, що монтаж суттєво змінив його зміст і у первинному тексті не було того сенсу, що з'явився після монтажу запису. Як свідчить аналіз судово-слідчої практики, рано чи пізно така версія висувається, у тому числі під час судового розгляду. Натомість висновок експерта про відсутність монтажу у наданому слідством записі позбавить сторону захисту можливості використати таку версію, зробить її безперспективною [2, с. 84]. Авторознавча експертиза може відповісти на питання про автора тексту, що опубліковано або міститься у письмовому (друкованому) документі (нотатка, листівка, стаття в газеті та ін.), аудіо- чи відеодокументі, оскільки їх виконавець не завжди виступає виконавцем або одним із виконавців досліджуваного тексту. Встановити цю особу важливо ще й тому, що саме вона може виступати організатором злочину, організатором чи керівником злочинної групи, партії, суспільного руху, які цікавлять слідство. Якщо під час дослідження експертом аудіо- чи відеодокумента буде виявлено характерні для автора словесні звороти, манеру побудови фраз, ракурси,

композиції та інші особливості, це може стати непрямим підтвердженням того, що у матеріалах кримінального провадження знаходиться справжній документ, що купюри і монтаж відсутні.

Враховуючи, яке значення при встановленні обставин вчинення злочинів на ґрунті ненависті має мотив, важливого значення набуває судово-психологічна експертиза, яка може дати відповіді, зокрема, на наступні питання: які індивідуально-психологічні особливості особи; чи є у неї індивідуально-психологічні особливості, які дозволяють їй займати лідируюче положення у групі; які мотиви злочинної поведінки, причини виникнення ворожнечі або ненависті на національному чи расовому підґрунті, антисоціальної поведінки кожного з винних та ін. Така інформація дозволить слідчому більш обґрунтовано зробити висновок про те, яким чином розподілено ролі у злочинній групі. За необхідності для встановлення осудності підозрюваного може бути призначена судово-психіатрична експертиза, оскільки вказані злочини нерідко вчиняються особами, які страждають на психічні розлади, не проходять необхідного лікування та можуть вчинити інші, більш тяжкі злочини.

В разі завдання шкоди життю чи здоров'ю людей призначаються судово-медичні експертизи (трупа, живої особи, речових доказів, біологічна тощо). Для підтвердження того, що дії винного (винних) були спрямовані саме на розпалювання національної чи расової ворожнечі, чи ненависті, або що розповсюджені ним (ними) ідеї містять пропаганду виключності, переваги або неповноцінності громадян за ознакою їх національної чи расової належності, має бути призначена комплексна експертиза.

Розслідування злочинів на ґрунті ненависті потребує активного використання спеціальних знань з багатьох галузей знань, а дослідження, висновки яких можуть бути використані в процесі розслідування і судового розгляду часто носять комплексний характер (використовуються знання в галузі філології, соціології, історії, психології та ін.). Слушною можна визнати думку, що у випадку, коли необхідно вирішити питання, чи викладено у представлених матеріалах результаті дослідження у тій чи іншій галузі науки, або у представлених матеріалах міститься набір тенденціозно підібраних фактів (або домислів, які видаються за факти), в якості експерта має бути залучено спеціаліста тієї галузі науки, на результати дослідження в якій претендує (може претендувати) автор матеріалу [2, с. 89-90]. Слід визнати, що спеціальної літератури з питань призначення і проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів вказаної категорії бракує, що заважає у повній мірі використовувати можливості досліджень експертів. Роботу у цьому напрямі слід продовжувати з метою підготовки методичних рекомендацій для слідчих з питань ефективного використання можливостей спеціальних знань в розслідуванні злочинів на ґрунті ненависті.

Список використаних джерел

1. Пазинич Т. Щодо проблем розслідування злочинів, які вчинюються на ґрунті расизму та ксенофобії, і шляхів їх подолання // *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2. С. 125-129.

2. Особенности рассмотрения уголовных дел о преступлениях на почве ненависти: уголовно-правовые, криминалистические и психолого-правовые аспекты. Учебно-методическое пособие. – СПб. 2011. 124 с.

Алімов Олександр Юрійович,
судовий експерт відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Дніпропетровського науково-дослідного експертного-криміналістичного центру МВС України

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА КОМП'ЮТЕРНІ ПРОГРАМИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства об'єктивно склалася ситуація, коли комп'ютерне обладнання використовують у процесі своєї діяльності майже всі: органи державної влади, організації, установи, навчальні заклади, підприємства різних форм власності, приватні підприємці, фізичні особи. Одним із головних елементів у процесі успішної співпраці людини і комп'ютера є програмне забезпечення, яке дозволяє оперативно обробляти інформацію та здійснювати обмін нею.

Однак, далеко не кожен з нас у процесі своєї роботи замислюється над тим, що в даний момент він може порушувати чийсь права, якщо використовує неліцензійні копії програмних продуктів. І тим самим він стає недобросовісним користувачем, «піратом», бо порушує не тільки права авторів цих програмних продуктів, а й чинне законодавство, що може потягнути за собою відповідальність у порядку, ним передбаченому.

Серед об'єктів інтелектуальної власності комп'ютерні програми (або, як їх ще називають – програмне забезпечення) є одним з найбільш вразливих об'єктів щодо порушення прав на них. Специфіка посягання на комп'ютерні програми обумовлюється їх «нематеріальністю» та колосальним дисбалансом між витратами ресурсів (часових, людських, інтелектуальних, фінансових) на створення комп'ютерних програм і витратами на їх копіювання, незаконне тиражування і розповсюдження. Правопорушення мають високу латентність, а прибутковість цього виду незаконного бізнесу зрівняна з такими найбільшими рентабельними злочинними промислами, як продаж наркотичних засобів або фальсифікованих горілчаних виробів. Ускладнюється ситуація ще й неоднозначним відношенням суспільства до